

Učestalost vršnjačkog nasilja s obzirom na obilježja adolescenata i doživljeno nasilje u obitelji

Nika Sušac, Marina Ajduković, Ivan Rimac

Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska

Sažetak

U radu su prikazani rezultati prvog istraživanja vršnjačkog nasilja provedenog u Hrvatskoj na nacionalno reprezentativnom uzorku. Cilj je istraživanja bio ispitati raširenost vršnjačkog nasilja te obilježja djece koja na različite načine sudjeluju u takvu nasilju. Posebna je pozornost posvećena doživljavanju nasilja u obitelji i njegovu odnosu s uključenošću u vršnjačko nasilje. U istraživanju je sudjelovalo 3470 djece u dobi od 11, 13 i 16 godina (5. i 7. razred osnovne te 2. razred srednje škole). Pokazalo se kako je 64.1% djece neuključeno u vršnjačko nasilje, 14.8% su žrtve, 6.3% počinitelji, a 14.8% je počinitelja žrtava. Vršnjačko nasilje raste s dobi kada se radi o broju učenika koji su uključeni kao počinitelji i počinitelji žrtve, dok udio žrtava vršnjačkog nasilja opada nakon 7. razreda osnovne škole. Djevojčice su u većem udjelu žrtve i počinitelji žrtve te u većoj mjeri sudjeluju u relacijskom nasilju, dok su dječaci češće uključeni u fizičko i verbalno nasilje. U svim skupinama djece koja doživljavaju nasilje veći je udio onih koji imaju ispodprosječan materijalni status, a počinitelji su češće djeca iz obitelji iznadprosječnog materijalnog statusa. Među djecom koja nisu uključena u vršnjačko nasilje najmanje je onih koji su tijekom života bili izloženi nasilju u obitelji, dok ih je najviše među počiniteljima žrtvama vršnjačkog nasilja. Prikazani su rezultati raspravljani u kontekstu nalaza ranijih istraživanja te potencijalnih rizičnih čimbenika za uključenost djece u vršnjačko nasilje.

Ključne riječi: vršnjačko nasilje, nasilje u obitelji, rodne razlike, materijalni status

Uvod

Vršnjačko je nasilje tema koja posljednjih godina privlači velik interes ne samo u području istraživanja i među stručnjacima koji rade s djecom već i u medijima te među samom djecom i njihovim roditeljima. Do sada su provedena brojna istraživanja koja se bave ne samo rasprostranjenošću vršnjačkog nasilja već i rizičnim i zaštitnim čimbenicima za njegovu pojavu, korelatima u mlađoj i odrasloj

✉ Nika Sušac, Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Nazorova 51, 10000 Zagreb. E-pošta: nika.susac@gmail.com

dobi te evaluacijom različitih programa koji su usmjereni na njegovo sprečavanje, a takvih je istraživanja sve više i u Hrvatskoj. No, iako ukupan broj radova i ostalih publikacija u ovom području kod nas raste, iz pregleda objavljenih radova (Ajduković i Ogresta, 2010) vidljivo je da se i dalje u velikom broju radi o preglednim i stručnim radovima te priručnicima i knjigama, a tek u manjoj mjeri o izvornim znanstvenim člancima nastalim kao rezultat provedenih istraživanja. Istraživanja koja su objavljena većinom su utemeljena na manjim, prigodnim uzorcima te se njihovi nalazi ne mogu generalizirati na svu djecu u Hrvatskoj. Uz to, u tekstovima na hrvatskom jeziku kao sinonimi se koriste pojmovi vršnjačko nasilje, vršnjačko zlostavljanje, nasilničko ponašanje, nasilništvo, nasilje u školi, nasilje među vršnjacima i slično, no radi se o pojmovima koje je potrebno razlikovati kako bi se dobio jasan uvid o ovaj fenomen. Olweus (1998) je definirao neke ključne odrednice koje su potrebne da bi se određeno ponašanje moglo nazvati vršnjačkim zlostavljanjem (engl. *bullying*): (1) da se takvo ponašanje ponavlja i traje određeno vrijeme, (2) da postoji nerazmjer moći između počinitelja i žrtve te (3) da postoji namjera počinitelja da nanese štetu žrtvi. Coloroso (2004) dodatno naglašava i prijetnju daljnjom agresijom, odnosno da se ne radi o jednokratnom događaju, te intenzivan strah ili prestravljenost koja se javlja kod žrtve stvarajući osjećaj bespomoćnosti, dok kod počinitelja izaziva osjećaj slobode da radi što god želi bez straha da će za to snositi posljedice. Nasilno ponašanje koje se javlja između vršnjaka često ne uključuje prisutnost ranije navedenih kriterija, već se radi o reaktivnom, sporadičnom, ponašanju između vršnjaka podjednake moći. Takvo nasilje nije opravdano odrediti kao vršnjačko zlostavljanje. Iako je ovakvo razlikovanje pojmova uglavnom prihvaćeno među stručnjacima koji se bave ovim područjem, i u stranim je istraživanjima prisutna nekonzistentnost njihova korištenja, pa se pojam *bullying* (vršnjačko zlostavljanje) često koristi i u radovima gdje se zapravo ispitalo samo činjenje i doživljavanje vršnjačkog nasilja. U ovom se radu rabi pojam vršnjačko nasilje koji se odnosi na nasilno ponašanje prema vršnjacima.

Vrste nasilja i uloge sudionika u vršnjačkom nasilju

U kontekstu vršnjačkog nasilja najčešće se spominju fizičko, verbalno i relacijsko nasilje (nasilje kroz odnose) (Coloroso, 2004). Fizičko se nasilje odnosi na šamaranje, udaranje rukom ili nogom, razbijanje osobnih stvari i druge oblike nanošenja fizičke štete žrtvi ili njezinoj imovini od strane počinitelja. Verbalno nasilje uključuje nazivanje nekoga pogrđnim imenima, vrijeđanje, omalovažavanje i sl. te bi se tako moglo svrstati u psihičko nasilje, dok se relacijsko nasilje odnosi na ignoriranje, izolaciju, isključivanje ili izbjegavanje pojedinca, što odgovara deprivaciji te dijelom i psihičkom nasilju iz ranije spomenute kategorizacije. Seksualno se nasilje među vršnjacima također spominje u literaturi te obuhvaća različita ponašanja, od seksualnih komentara na račun žrtve do neželjenog fizičkog kontakta, a kao poseban oblik nasilja nekada se izdvaja i ekonomsko (materijalno) nasilje među vršnjacima koje uključuje oduzimanje ili iznuđivanje novca ili drugih

stvari od žrtve. Bilić, Buljan Flander i Hrpka (2012) na temelju pregleda literature u ovom području kao poseban oblik navode i kulturalno nasilje među vršnjacima, koje podrazumijeva vrijeđanje pojedinca na temelju njegove nacionalnosti, religijske pripadnosti ili rase. U novije se vrijeme kao zasebna vrsta nasilja posebno ističe i elektroničko vršnjačko nasilje, koje je, iako se također radi o nasilju među vršnjacima, specifično s obzirom na to da se nasilje odvija u virtualnom svijetu, zbog čega se često ispituje odvojeno od vršnjačkog nasilja licem-u-lice. Radi se o namjernom nasilnom ponašanju od strane grupe ili pojedinca koje se odvija preko elektroničkih oblika komunikacije, ponavlja se i traje određeno vrijeme, a žrtva se ne može lako obraniti (Smith i sur., 2008).

Kako bi se uzroci i posljedice uključenosti u vršnjačko nasilje dublje istražili i bolje razumjeli, mnoga istraživanja rade razliku između djece koja su na različite načine uključena u vršnjačko nasilje, odnosno koja u njemu imaju različite uloge. Kao glavne skupine koje se istražuju javljaju se žrtve i počinitelji nasilja (koji se ponekad nazivaju nasilnici, što je termin koji se zbog moguće stigmatizacije takve djece u novije vrijeme izbjegava) te djeca koja su istovremeno i žrtve i počinitelji nasilja, a u literaturi se često nazivaju i reaktivne žrtve, reaktivni počinitelji, provokativne žrtve te nasilnici žrtve. Kao posebna skupina ponekad se izdvajaju i promatrači, odnosno svjedoci nasilja, no istraživanja koja obuhvaćaju njihove osobine i posljedice svjedočenja vršnjačkom nasilju za njih su još uvijek vrlo rijetka. Ovakva podjela djece u četiri kategorije (počinitelji, žrtve, počinitelji žrtve i neuključeni) uobičajena je praksa u istraživanjima u ovom području (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014a). Uočeno je, naime, da postoje brojne razlike među navedenim skupinama te se one ovakvom jasnom podjelom mogu bolje proučiti. Dodatna je prednost što se korištenjem ovakvog pristupa mogu dobiti i procjene broja djece koja su na različite načine uključena u vršnjačko nasilje.

Raširenost vršnjačkog nasilja

U istraživanju koje je staro više od 15 godina Olweus (1998) navodi kako je u Norveškoj oko 15% djece osnovnoškolske i srednjoškolske dobi uključeno u vršnjačko nasilje, pri čemu ih je 9% doživljavalo nasilje, a 7% se ponašalo nasilno prema drugima. Tek je 1.6% učenika moglo istovremeno biti u objema kategorijama. Kada je uzet "stroži" kriterij, koji podrazumijeva uključenost u nasilje jednom tjedno ili češće, pokazalo se da takvo učestalo nasilno ponašanje doživljava 3% te čini 2% učenika. Recentno istraživanje Ortege i sur. (2012) pokazalo je nešto veću prevalenciju direktnoga vršnjačkog nasilja kod djece u dobi od otprilike 11 do 18 godina koja se u Španjolskoj, Italiji i Engleskoj kreće između 7.5% i 11.6% za povremeno doživljavanje nasilja te između dodatnih 3.2% i 7.1% djece koja nasilje doživljava učestalo. Kad se radi o indirektnom (relacijskom) vršnjačkom nasilju, ono je još i češće: između 12.4% i 15.7% za povremeno doživljavanje te između 3.4% i 7.3% za učestalu viktimizaciju. I istraživanja provedena u drugim zemljama pokazuju slične podatke, npr. 5% počinitelja, 8% žrtava i 7% počinitelja žrtava u

dobi od 11 do 15 godina u Turskoj (Arslan, Hallett, Akkas i Akkas, 2012), 12.7% povremenih i 5.7% učestalih žrtava, 7.4% povremenih i 7.6% učestalih počinitelja te 15% povremenih i 9.6% učestalih počinitelja žrtava između 9 i 18 godina u Brazilu (Isolan, Salum, Osowski, Zottis i Manfro, 2013). Ipak, neka su istraživanja dobila i podatke o većoj prevalenciji. Tako se u jednom istraživanju provedenom u Australiji pokazalo da je žrtava između 23% i 38.5%, a počinitelja između 17.6% i 27.7% kod djece između 14 i 18 godina (Hemphill, Tollit i Kotevski, 2012), a u SAD-u se pokazalo da su 19.4% djece žrtve direktnog, a 51.2% žrtve relacijskog nasilja te da je počinitelja 4.7%, odnosno 31.8% kada se radi o djeci u dobi od 10 do 18 godina (Knous-Westfall, Ehrensaft, MacDonell i Cohen, 2012). Razlog za tako velika odstupanja u rezultatima pojedinih istraživanja, po svemu sudeći, nije toliko odraz razlika u opsegu izloženosti nasilju u pojedinim zemljama, koliko je to odraz razlika u metodologiji njihova provođenja, od korištenja različitih uzoraka do različitih načina operacionalizacije nasilja i određivanja kriterija učestalosti ponašanja koji je potreban da se djeca svrstaju u kategorije žrtava i/ili počinitelja.

Istraživanja u Hrvatskoj također pokazuju različite rezultate. Rezultati UNICEF-ova istraživanja (Pregrad, 2007) s učenicima od 4. do 8. razreda osnovne škole (što odgovara dobi od 10 do 14 ili 15 godina) pokazali su da žrtava ima 10.4%, a počinitelja 12% u ukupnoj populaciji djece. Istraživanje Poliklinike za zaštitu djece (Buljan Flander, 2010), provedeno s istom dobnom skupinom, pokazuje kako su 19% djece žrtve nasilja, 8% počinitelji nasilja, a 8% su istovremeno i žrtve i počinitelji, dok su Velki i Vrdoljak (2013) dobile rezultate koji upućuju na 30.9% žrtava, 3.1% počinitelja te 13.7% počinitelja žrtava iste dobi. Rajhvajn Bulat i Ajduković (2012) na uzorku srednjoškolaca u dobi od 15 do 18 godina identificirale 10.6% počinitelja, 17.9% žrtava te 19.9% počinitelja žrtava. Iako se ti rezultati ne razlikuju dramatično kao oni dobiveni u stranim istraživanjima, vidljivo je da se postotak djece koja su na različite načine uključena u vršnjačko nasilje razlikuje od istraživanja do istraživanja.

Ovakvo variranje rezultata upućuje na potrebu za daljnjim provođenjem istraživanja uz korištenje međusobno usporedive metodologije. Pri tome svakako treba imati na umu da postoje dva kriterija koja se najčešće koriste pri kategorizaciji djece u pojedine uloge. Blaži kriterij kao granicu učestalosti nasilnog ponašanja uzima čestinu od jednom mjesečno, dok stroži nasilnima smatra ponašanja koje se događa više puta mjesečno ili češće (Cook, Williams, Guerra i Kim, 2010a). U literaturi (npr. Modecki, Minchin, Harbaugh, Guerra i Runions, 2014; Velki i Kuterovac Jagodić, 2014a) se također naglašavaju razlike koje se dobivaju zbog korištenja različitih pristupa ispitivanju vršnjačkog nasilja, različitih procjenjivača ponašanja te različitih obilježja djece u uzorcima, posebno kada se radi o njihovu dobnom obuhvatu.

Sociodemografska obilježja djece uključene u vršnjačko nasilje

Većina je istraživanja koja su se bavila dobnim razlikama pokazala da je vršnjačko nasilje najčešće među starijom osnovnoškolskom djecom te da se ono nastavlja i u srednjoškolskoj dobi, no tada pokazuje opadanje s dobi (Bilić i sur., 2012). No treba napomenuti da postoje i drugačiji nalazi, pa tako različiti istraživači dobivaju različite rezultate vezano uz dob u kojoj vršnjačko nasilje počinje opadati. Tako je u nekim istraživanjima to opadanje vidljivo već u osnovnoškolskoj dobi (Olweus, 1998), dok druga naglašavaju čak i porast tijekom srednjoškolske dobi (Hemphill i sur., 2012). Scheithauer, Hayer, Petermann i Jugert (2006) su pak pokazali da doživljavanje nasilja počinje opadati već u ranoj dobi, dok njegovo činj enje kroz duži period ostaje stabilno i opada tek u srednjoškolskoj dobi. Čini se da dobne razlike u uključenosti u nasilje ovise i o vrsti nasilja koja se ispituje jer se pokazalo kako fizičko nasilje opada ranije od verbalnog i relacijskog, koja ostaju stabilna ili čak i pokazuju porast s dobi (Scheithauer i sur., 2006; Sesar i Sesar, 2013). No, većina istraživanja ipak dovodi do zaključka da povezanost vršnjačkog nasilja i dobi slijedi obrnutu U-krivulju, odnosno da ono raste u višim razredima osnovne i nižim razredima srednje škole te da nakon toga pokazuje pad (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014b).

Rodne su razlike u uključenosti u vršnjačko nasilje dosta istraživane, no za sada ne postoje jasni zaključci koji su sustavno potvrđivani, posebno kad se radi o doživljavanju vršnjačkog nasilja. S obzirom na teorije iz područja socijalne psihologije koje govore o većoj agresivnosti dječaka u usporedbi s djevojčicama, istraživači su očekivali kako su dječaci ti koji su u većoj mjeri nasilni prema svojim vršnjacima, što su rana istraživanja u ovom području i potvrdila. Na primjer, Olweus (1998) je dobio rezultate koji upućuju ne samo na češće činj enje nasilja od strane dječaka već i na to da ga oni nešto češće i doživljavaju od djevojčica. Također, pokazalo se da dječaci češće koriste direktno nasilje, a djevojčice su sklonije relacijskom nasilju te su češće nasilne prema drugim djevojčicama, dok su dječaci nasilni i prema djevojčicama i prema dječacima (Bilić i sur., 2012). Nalaz da su dječaci više uključeni u vršnjačko nasilje i kao žrtve i kao počinitelji potvrdila su i neka novija istraživanja (npr. Juvonen, Graham i Schuster, 2003; Undheim i Sund, 2010), no brojna su istraživanja pokazala da, iako su dječaci češće počinitelji, rodnih razlika u doživljavanju nasilja nema (npr. Fekkes, Pijpers i Verloove-Vanhorick, 2005; Scheithauer i sur., 2006). Neka su istraživanja čak pokazala kako djevojčice češće doživljavaju vršnjačko nasilje, barem u nekim dobnim skupinama (Hemphill i sur., 2012) ili kada se radi o određenim vrstama nasilja kao što su verbalno i relacijsko (Arslan i sur., 2012). Arslan i sur. (2012) također su dobili rezultate koji upućuju na to da dječaci i djevojčice i podjednako čine nasilje, osim kada se radi o direktnom fizičkom nasilju, koje češće čine dječaci. Marušić i Pavin Ivanec (2008) upozoravaju kako razlike u rezultatima vezanim uz rodne razlike u vršnjačkom nasilju mogu biti i artefakt korištene metodologije te da pri donošenju zaključaka treba postupati posebno oprezno. Naime, brojna se istraživanja koriste instrumentima

u kojima su slabo zastupljeni suptilniji indirektni oblici nasilja koje češće koriste djevojčice, a moguće je i da su djevojčice na upitničkim mjerama manje spremne priznati činjenje nasilja jer se radi o ponašanjima koja se za njih smatraju manje prihvatljivima nego za dječake.

Kad se govori o povezanosti socioekonomskog statusa (SES-a) i vršnjačkog nasilja postoje neki nalazi koji sugeriraju da su djeca koja dolaze iz obitelji s nižim SES-om češće uključena u vršnjačko nasilje (npr. Jansen, Veenstra, Ormel, Verhulst i Reijneveld, 2011), no druga istraživanja nisu potvrdila takve nalaze ili su pak uočene razlike u dobivenim povezanostima ovisno o ulozi koju djeca imaju u nasilju (npr. Magklara i sur., 2012). Takve razlike u nalazima djelomično je moguće objasniti činjenicom da je SES složena varijabla koja, osim niza različitih ekonomskih pokazatelja, uključuje i status u društvu, što dovodi do toga da se u njegovu ispitivanju koriste brojne različite mjere, koje najčešće obuhvaćaju tek dio konstrukta i mogu dovesti do različitih povezanosti s pojedinim ulogama u vršnjačkom nasilju. Metaanaliza istraživanja koja su se bavila ovim pitanjem (Tippett i Wolke, 2014) pokazala je da se radi o slaboj povezanosti, odnosno, iako su se dobivene povezanosti pokazale značajnima, one su bile vrlo niske. Pokazalo se da djeca iz obitelji s niskim SES-om imaju veću priliku biti žrtve ili počinitelji žrtve te je ista povezanost nađena i kada se radilo o počiniteljima nasilja, no ona je za ovu skupinu bila izrazito niska.

Vršnjačko nasilje i nasilje u obitelji

Polazeći od teorijskih postavki Bandurine teorije socijalnog učenja (1969, 1973; sve prema Franklin i Kercher, 2012), može se pretpostaviti da je nasilno ponašanje naučeno, odnosno da nasilje koje djeca doživljavaju u primarnoj obitelji ili mu svjedoče dovodi do toga da nauče da je takvo ponašanje adekvatan način reagiranja i rješavanja sukoba i u vršnjačkim odnosima. I druge teorije, poput teorije privrženosti, teorije obiteljskih sustava i teorije prisile upućuju na to da će djeca koja su tijekom odrastanja bila izložena nasilju biti pod povećanim rizikom za razvoj negativnih obrazaca ponašanja u socijalnim odnosima (Lereya, Samara i Wolke, 2013; Velki, 2012).

Rezultati su istraživanja pokazali da takva veza zaista postoji te da su djeca koja su u obitelji doživjela nasilje (npr. Bowes i sur., 2009; Shields i Cicchetti, 2001) i ona koja su svjedočila nasilju među članovima obitelji (npr. Baldry, 2003; Knous-Westfall i sur., 2012) zaista pod većim rizikom da dožive te da i sama čine vršnjačko nasilje. Rezultati istraživanja upućuju na to da počinitelji žrtve dolaze iz obitelji u kojima ima najviše štetnih utjecaja, uključujući i nasilna i zlostavljajuća ponašanja roditelja (Smokowski i Holland Kopasz, 2005). I u metaanalizi koju su proveli Lereya i sur. (2013) pokazalo se kako su i žrtve i počinitelji žrtve u većoj mjeri doživljavali zlostavljanje ili zanemarivanje u obitelji od djece neuključene u nasilje, pri čemu je veličina učinka bila posebno velika kada se radilo o počiniteljima

žrtvama. Iako Velki (2012) u svom pregledu radova navodi kako se pokazalo da tjelesno kažnjavanje ne mora nužno imati trajne posljedice koje se očituju u djetetovu ponašanju te da takvi ishodi ovise o kontekstu u kojem se kažnjavanje događa, ono je ipak povezano s povećanom uključenosti u vršnjačko nasilje, i to u različitim ulogama. Tjelesno i emocionalno zlostavljanje također su se u nizu istraživanja pokazali rizičnim čimbenicima za uključenost u vršnjačko nasilje (Velki, 2012). Nadalje, nasilje u odnosu s braćom i sestrama također se pokazalo povezanim s vršnjačkim nasiljem (Ensor, Marks, Jacobs i Hughes, 2010; Wolke i Samara, 2004), posebno kada se radi o djeci koja su istodobno i počinitelji i žrtve vršnjačkog nasilja (Duncan, 1999). Ovakvi podaci upozoravaju na važnost promatranja vršnjačkog nasilja u kontekstu iskustva u obiteljskom okruženju djece.

Općenito, prikazani podaci upućuju na to da je vršnjačko nasilje tema kojom su se istraživači u Hrvatskoj počeli ozbiljno baviti, no rezultati istraživanja ponekad daju nekonzistentne, pa čak i potpuno kontradiktorne rezultate, te su daljnja istraživanja svakako potrebna. Zbog toga je cilj ovog istraživanja bio ispitati raširenost vršnjačkog nasilja u Hrvatskoj te obilježja djece koja na različite načine sudjeluju u takvom nasilju. Pri tome je posebna pozornost posvećena doživljavanju nasilja u obitelji i njegovoj povezanosti s uključenosti u vršnjačko nasilje.

Na temelju navedenog formulirani su sljedeći problemi i hipoteze. Prvi je problem rada ispitati kolika je uključenost djece u dobi od 11, 13 i 16 godina u vršnjačko nasilje, pri čemu se očekuje da najveći postotak djece neće biti uključen u vršnjačko nasilje te da će žrtava nasilja biti više u odnosu na djecu koja čine nasilje, ali ga i ne doživljavaju. Drugi je problem ispitati rodne i dobne razlike u činjenju i doživljavanju vršnjačkog nasilja. Očekuje se da će dječaci češće biti počinitelji nasilja, a da među žrtvama neće biti rodnih razlika te da će dječaci češće biti uključeni u fizičke, a djevojčice u relacijske oblike vršnjačkog nasilja. Nadalje, očekuje se da će udio djece uključene u nasilje rasti s dobi. Treći je problem ispitati povezanost vršnjačkog nasilja s procjenom SES-a obitelji. Očekuje se da će žrtve nasilja i počinitelji žrtve imati niži samoprocijenjeni SES u odnosu na ostale skupine, a da se počinitelji neće razlikovati od djece koja nisu uključena u nasilje prema procjeni SES-a. Posljednji je problem ispitati odnos vršnjačkog nasilja i doživljavanja nasilja u obitelji, pri čemu se očekuje da će sve skupine djece uključene u vršnjačko nasilje iskazivati veću prevalenciju doživljavanja nasilja u obitelji (psihičke agresije, psihičko zlostavljanje, tjelesno kažnjavanje i tjelesno zlostavljanje) od djece koja nisu uključena u vršnjačko nasilje te da će ta prevalencija biti najveća kod počinitelja žrtava.

Metoda

Sudionici

U istraživanju je korišten probabilistički stratificirani klaster-uzorak djece od 11, 13 i 16 godina, redovnih polaznika 5. i 7. razreda osnovnih te 2. razreda srednjih škola iz cijele Hrvatske. Uzorak je činilo ukupno 3689 djece, no 45 upitnika isključeno je iz analiza zbog pogrešaka u ispunjavanju, a dodatnih 174 upitnika nije analizirano za potrebe ovog rada jer su nedostajali podaci o vršnjačkom nasilju, koje je u fokusu. Stoga će podaci prikazani u ovom radu obuhvatiti rezultate 3470 sudionika (1132 učenika 5. razreda OŠ, 1144 učenika 7. razreda OŠ te 1194 učenika 2. razreda SŠ). U uzorku su djevojčice/djevojke i dječaci/mladići bili podjednako zastupljeni, kao što je prikazano u Tablici 1.

Tablica 1. *Rodna raspodjela sudionika u pojedinim dobnim skupinama i na razini cijelog uzorka*

	Ženski		Muški	
	<i>N</i>	%	<i>N</i>	%
5. razred OŠ	584	51.6	548	48.4
7. razred OŠ	587	51.3	557	48.7
2. razred SŠ	635	53.2	559	46.8
Cijeli uzorak	1806	52.0	1664	48.0

U Tablici 2. prikazana je dobná struktura uzorka, a detaljan opis postupka uzorkovanja prikazan je u Ajduković, Rimac, Rajter i Sušac (2012). Treba napomenuti kako su za potrebe projekta BECAN podaci bili utežavani s obzirom na neodaziv. Kako su utežani i neutežani podaci za vršnjačko nasilje dali podjednake rezultate, a utežavanjem se smanjuje efektivna veličina uzorka, ovdje su prikazani rezultati dobiveni na neutežanim podacima.¹

Tablica 2. *Dobna struktura uzorka u pojedinim dobnim skupinama i na razini cijelog uzorka*

	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>
5. razred OŠ	11.05	0.38	10	14
7. razred OŠ	13.05	0.40	12	15
2. razred SŠ	16.08	0.45	15	18
Cijeli uzorak	13.45	2.12	10	18

¹ Podaci prikazani na nacionalnoj konferenciji projekta BECAN (Sušac, Rimac i Ajduković, 2012) neznatno se razlikuju zbog utežavanja podataka.

Postupak

Istraživanje je provedeno kao dio međunarodnog istraživačkog projekta "BECAN - Epidemiološko istraživanje zlostavljanja i zanemarivanja djece" od veljače do svibnja 2011. godine, pri čemu su podaci o vršnjačkom nasilju prikupljeni samo u Hrvatskoj i predstavljaju dodatni nacionalni doprinos problematizaciji nasilja nad i među djecom. Za provedbu je istraživanja dobivena suglasnost Etičkog povjerenstva Pravnog fakulteta u Zagrebu te pismena odobrenja Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske i ravnatelja/ravnateljica svih škola koje su odabrane u uzorak.

Istraživanje su provodili istraživači posebno obučeni za sudjelovanje u ovom projektu. U razredima koji su odabrani za sudjelovanje u istraživanju održani su roditeljski sastanci na kojima su roditelji djece informirani o istraživanju te je u osnovnim školama zatražen i njihov pismeni pristanak za sudjelovanje njihove djece (jer se radilo o djeci mlađoj od 14 godina). Roditeljima koji nisu prisustvovali roditeljskim sastancima sve su informacije o istraživanju poslone po njihovoj djeci. Ako roditelji nisu dali svoj pristanak za sudjelovanje djece osnovnoškolske dobi, ona nisu mogla sudjelovati u istraživanju.

Prikupljanje je podataka provedeno u razredima tijekom jednoga školskog sata (45 minuta) te su s djecom u razredima bili prisutni samo istraživači koji su provodili istraživanje. Sudionicima je objašnjena svrha i postupak provedbe istraživanja te su im objašnjena načela anonimnosti i dobrovoljnosti sudjelovanja, odnosno mogućnost da u bilo kojem trenutku odustanu od ispunjavanja upitnika. Djeca su po završetku sudjelovanja dobila zahvalnice i kontaktne podatke Hrabrog telefona kako bi mu se mogla obratiti ako ih je sadržaj istraživanja uznemirio. U istraživanju su sudjelovali i roditelji djece, no ti podaci neće biti opisani u ovom radu, zbog čega o tome neće biti ni detaljnije pisano u okviru metodologije istraživanja.

Instrumentarij

U prvom dijelu upitnika prikupljeni su brojni sociodemografski i opći podaci o sudionicima, pri čemu će za potrebe ovog rada biti korišteni oni o spolu, dobi i materijalnom statusu, koji je operacionaliziran kao procjena financijskih mogućnosti djetetove obitelji te ispitan jednim pitanjem gdje su djeca procjenjivala koliko novaca ima njihova obitelj u odnosu na druge (1 - *Puno manje od drugih obitelji*, 2 - *Manje od drugih obitelji*, 3 - *Kao i druge obitelji*, 4 - *Više od drugih obitelji*, 5 - *Puno više od drugih obitelji*).

Upitnik vršnjačkog nasilja (Rimac i sur., 2010, prema Sušac i sur., 2012) konstruiran je za potrebe ovog projekta. Sastoji se od 34 pitanja, od kojih se 17 odnosi na učestalost doživljavanja, a 17 na učestalost činjenja vršnjačkog nasilja. Na pitanja u upitniku sudionici su odgovarali na skali od 6 stupnjeva (0 - *Nikad*, 1 - *Jednom*, 2

- *Nekoliko puta godišnje*, 3 - *Jednom mjesečno*, 4 - *Jednom tjedno*, 5 - *Nekoliko puta tjedno*), uzimajući u obzir razdoblje od prethodnih godinu dana. Primjer čestice je "Vrijedali te nazivajući te pogrđnim imenima", a zadatak je sudionika označiti na skali koliko su se često njihovi vršnjaci ili vršnjakinje prema njima ponašali na taj način u posljednjih godinu dana. Pitanja o doživljavanju i činjenju nasilja su sadržajno paralelna, odnosno uključuju iste oblike ponašanja. Sadržajno tvrdnje obuhvaćaju fizičko nasilje ($k=3$), verbalno ($k=3$), relacijsko ($k=4$) i druge oblike psihičkog nasilja ($k=3$) te po jednu tvrdnju za materijalno, seksualno i vršnjačko nasilje putem interneta te putem mobitela. Ukupan se rezultat na ovoj skali računa kao prosjek svih čestica te je u provedenom istraživanju pouzdanost iznosila $\alpha=.87$ za doživljeno te $\alpha=.86$ za počinjeno nasilje.

Za potrebe su ovog rada sudionici na temelju rezultata na oba dijela upitnika o vršnjačkom nasilju podijeljeni u četiri skupine: žrtve, počinitelji, počinitelji žrtve i neuključeni. U skupinu su žrtava svrstani sudionici koji su za bilo koji oblik nasilja na skali doživljavanja vršnjačkog nasilja označili da ga doživljavaju čestinom 3 (*jednom mjesečno*), 4 (*jednom tjedno*) ili 5 (*nekoliko puta tjedno*), a koji uz to na skali činjenja vršnjačkog nasilja nemaju niti jedan odgovor 3, 4 ili 5. U skupinu počinitelja svrstani su oni koji barem jedan oblik nasilja čine čestinom 3, 4 ili 5 (*jednom mjesečno ili češće*), ali ga pritom sami rjeđe ili nikad ne doživljavaju. Skupina počinitelji žrtve obuhvaća djecu koja su i na skali doživljavanja i na skali činjenja vršnjačkog nasilja dala barem po jedan odgovor 3, 4 ili 5, dok su među neuključene svrstana ostala djeca koja nasilje i čine i doživljavaju nekoliko puta godišnje ili rjeđe.

U ovom projektu korišten je *Modificirani upitnik za procjenu incidencije i prevalencije zlostavljanja i zanemarivanja djece*, odnosno prilagođena verzija međunarodnog instrumenta ISPCAN (*Child Abuse Screening Tool - Children's Version*, ICAST-C; Zolotor i sur., 2009). Za potrebe će ovog rada biti korišteni podaci iz dijela upitnika koji se odnosi na doživljavanje nasilja u obitelji, a sastoji se od ukupno 35 pitanja koja su podijeljena u četiri subskale na temelju predistraživanja (Ajduković, Rajter, Sušac i Delale, 2011): psihička agresija ($k=7$), psihičko zlostavljanje ($k=9$), tjelesno kažnjavanje ($k=6$) i tjelesno zlostavljanje ($k=10$). Psihičko i tjelesno zlostavljanje predstavljaju teže oblike nasilja u obitelji, odnosno uključuju zlostavljajuća ponašanja, kao što su prijetnje djetetu da će ga osoba ozlijediti ili ubiti, davljenje ili gušenje djeteta i sl. Primjer ponašanja koja predstavljaju psihičku agresiju je "Vrijedao te nazivajući te glupim, lijenim ili drugim sličnim nazivima", dok je primjer za tjelesno kažnjavanje "Udarilo te rukom po stražnjici". Zadatak sudionika bio je označiti jesu li u obitelji doživjeli neko od navedenih ponašanja te ako su ga doživjeli u proteklih godinu dana, koliko se često to događalo. Ponudeni su odgovori vezani uz čestinu doživljavanja bili: "*jednom ili dvaput godišnje* (1 - 2 puta)", "*nekoliko puta godišnje* (3 - 5 puta)", "*jednom mjesečno ili u dva mjeseca* (6 - 12 puta)", "*nekoliko puta mjesečno* (13 - 50 puta)" i "*jednom tjedno ili češće* (više od 50 puta)", te su bili ponudeni i odgovori: "*ne u prošloj godini*,

ali mi se to dogodilo ranije", "*nikada u životu*" i "*ne želim odgovoriti*". Sudionici koji su u obitelji doživjeli određeno ponašanje označavali su i tko se sve prema njima na taj način ponašao, no ti podaci nisu u fokusu ovog rada. Unatoč tomu, treba napomenuti kako počinitelji takvih nasilnih ponašanja nisu bili ograničeni na roditelje, već se ispitivalo i ponašanje braće i sestara te drugih članova obitelji koji žive u istom kućanstvu s djetetom. Ukupni se rezultati na navedenim subskalama računaju kao prosjeci odgovora o doživljavanju nasilja u proteklih godinu dana, pri čemu su pouzdanosti u ovom istraživanju iznosile $\alpha=.77$ za psihičku agresiju, $\alpha=.74$ za psihičko zlostavljanje, $\alpha=.75$ za tjelesno kažnjavanje te $\alpha=.74$ za tjelesno zlostavljanje. Za potrebe su ovog rada sudionici podijeljeni na one kod kojih postoji životna prevalencija određene vrste nasilja i one kod kojih ona ne postoji; konkretno, svi oni koji su označili da su tijekom prošle godine ili ranije doživjeli nasilje određene vrste kategorizirani su u skupinu s prevalencijom te vrste nasilja.

Rezultati

Kako su uočene razlike među rezultatima dobivenim za pojedine dobne skupine djece, svi će rezultati biti prikazani prvo odvojeno za djecu koja pohađaju 5. razred OŠ, 7. razred OŠ te 2. razred SŠ, a zatim i za cijeli uzorak, kako bi se mogli pratiti sveukupni, ali i specifični trendovi rezultata koji se javljaju kod djece različite dobi. U Tablici 3., u kojoj je prikazan udio djece u pojedinim kategorijama, vidljivo je da neuključenih ima najviše u uzorku, nakon čega slijede žrtve i počinitelji žrtve te na kraju počinitelji, koji predstavljaju najmanji dio uzorka. Hi-kvadrat testom ispitana je razlika u zastupljenosti pojedinih kategorija po dobi, odnosno dobnim skupinama, te se pokazalo da je ona značajna ($\chi^2=162.216$, $p<.01$, Cramerov $V=0.15$), pri čemu broj neuključene djece pada s dobi, dok broj djece koja čine nasilje (bilo da se radi o počiniteljima ili počiniteljima žrtvama) raste. Udio djece koja su žrtve nasilja raste od 5. do 7. razreda OŠ, a zatim opada do 2. razreda SŠ.

Tablica 3. *Udio djece u četiri kategorije uključenosti u vršnjačko nasilje u pojedinim dobnim skupinama i na razini cijelog uzorka*

	<i>N</i>	<i>%</i>	
5. razred OŠ	neuključeni	861	76.1
	žrtve	159	14.0
	počinitelji	26	2.3
	počinitelji-žrtve	86	7.6
	Ukupno	1132	100.0
7. razred OŠ	neuključeni	683	59.7
	žrtve	197	17.2
	počinitelji	73	6.4
	počinitelji-žrtve	191	16.7
	Ukupno	1144	100.0

Tablica 3. - *Nastavak*

		<i>N</i>	%
2. razred SŠ	neuključeni	681	57.0
	žrtve	157	13.1
	počinitelji	118	9.9
	počinitelji-žrtve	238	19.9
	Ukupno	1194	100.0
Cijeli uzorak	neuključeni	2225	64.1
	žrtve	513	14.8
	počinitelji	217	6.3
	počinitelji-žrtve	515	14.8
	Ukupno	3470	100.0

Na razini cijelog uzorka (Tablica 4.) vidljivo je kako su među neuključenima i počiniteljima podjednako zastupljene i djevojčice i dječaci, no da je među žrtvama i počiniteljima žrtvama veći udio djevojčica nego dječaka. Kada se podaci odvoje s obzirom na dobne skupine, vidljivo je da je u 5. razredu osnovne škole podjednak udio dječaka i djevojčica u svim skupinama te da se razlike pojavljuju tek u 7. razredu, gdje su djevojčice češće žrtve i počinitelji žrtve, a dječaci češće počinitelji. U 2. razredu srednje škole udio dječaka i djevojčica u pojedinim kategorijama odgovara onom koji je prisutan na razini cijelog uzorka.

Tablica 4. *Razlike u udjelu djevojčica i dječaka između djece iz četiri kategorije uključenosti u vršnjačko nasilje u pojedinim dobnim skupinama i na razini cijelog uzorka*

		Ž	M	χ^2 (Cramerov <i>V</i>)
5. razred OŠ	neuključeni	441 (51.4%)	420 (48.8%)	$\chi^2=2.59$ (<i>V</i> =0.05)
	žrtve	87 (54.7%)	72 (45.3%)	
	počinitelji	16 (61.5%)	10 (38.5%)	
	počinitelji-žrtve	40 (46.5%)	46 (53.5%)	
7. razred OŠ	neuključeni	323 (47.3%)	360 (52.7%)	$\chi^2=18.61^{**}$ (<i>V</i> =0.13)
	žrtve	112 (56.9%)	85 (43.1%)	
	počinitelji	32 (43.8%)	41 (56.2%)	
	počinitelji-žrtve	120 (62.8%)	71 (37.2%)	
2. razred SŠ	neuključeni	333 (48.9%)	348 (51.1%)	$\chi^2=17.77^{**}$ (<i>V</i> =0.12)
	žrtve	102 (65.0%)	55 (35.0%)	
	počinitelji	59 (50.0%)	59 (50.0%)	
	počinitelji-žrtve	141 (59.2%)	97 (40.8%)	
Cijeli uzorak	neuključeni	1097 (49.3%)	1128 (50.7%)	$\chi^2=24.84^{**}$ (<i>V</i> =0.08)
	žrtve	301 (58.7%)	212 (41.3%)	
	počinitelji	107 (49.3%)	110 (50.7%)	
	počinitelji-žrtve	301 (58.4%)	214 (41.6%)	

***p*<.01.

Kako bi se pobliže ispitale rodne razlike, izdvojene su tri čestice iz upitnika koje se sadržajno odnose na fizičko, tri koje predstavljaju verbalno te četiri koje se odnose na relacijsko vršnjačko nasilje. Sudionici su kategorizirani u četiri skupine na isti način kao što je to učinjeno s obzirom na ukupni rezultat, pri čemu su ovdje u obzir uzimane samo čestice koje se sadržajno odnose na pojedinu vrstu nasilja. Dakle, ponovno se sudionike kategoriziralo s obzirom na to jesu li na odgovarajućim česticama dali barem jedan odgovor 3 (*jednom mjesečno*), 4 (*jednom tjedno*) ili 5 (*nekoliko puta tjedno*).

Dobivene su rodne razlike u ovim različitim vrstama nasilnog ponašanja prikazane u Tablici 5. i to samo na razini cijelog uzorka jer je unutar dobnih skupina broj sudionika u pojedinim ćelijama bio premalen za provjeravanje statističke značajnosti razlika, no trendovi su odgovarali onima dobivenim u cjelokupnom uzorku. Iz prikazanih je podataka vidljivo kako su dječaci u svim ulogama u većoj mjeri uključeni u fizičko nasilje te kako su češće počinitelji i počinitelji žrtve verbalnog nasilja. S druge strane, djevojčice su u većoj mjeri uključene u relacijsko nasilje, što je u skladu s postavljenom hipotezom.

Tablica 5. *Razlike u udjelu djevojčica i dječaka između djece iz četiri kategorije uključenosti u fizičko, verbalno i relacijsko vršnjačko nasilje na razini cijelog uzorka*

		Ž	M	χ^2 (Cramerov V)
Fizičko vršnjačko nasilje	neuključeni	1700 (53.8%)	1458 (46.2%)	$\chi^2=52.95^{**}$ (V=0.12)
	žrtve	76 (42.7%)	102 (57.3%)	
	počinitelji	13 (23.6%)	42 (76.4%)	
	počinitelji-žrtve	13 (20.6%)	50 (79.4%)	
Verbalno vršnjačko nasilje	neuključeni	1492 (53.8%)	1282 (46.2%)	$\chi^2=24.76^{**}$ (V=0.08)
	žrtve	172 (50.7%)	167 (49.3%)	
	počinitelji	61 (37.9%)	100 (62.1%)	
	počinitelji-žrtve	81 (41.8%)	113 (58.2%)	
Relacijsko vršnjačko nasilje	neuključeni	1176 (47.6%)	1293 (52.4%)	$\chi^2=86.07^{**}$ (V=0.16)
	žrtve	264 (62.4%)	159 (37.6%)	
	počinitelji	118 (53.2%)	104 (46.8%)	
	počinitelji-žrtve	246 (70.7%)	102 (29.3%)	

** $p < .01$.

Financijski status obitelji procijenjen od strane sudionika podijeljen je u tri kategorije (ispodprosječan, prosječan i iznadprosječan) te je provedena usporedba prema pojedinim kategorijama djece s obzirom na uključenost u vršnjačko nasilje (Tablica 6.). Iako u svim skupinama ima najviše djece koja financijski status svoje obitelji procjenjuju kao prosječan, pokazalo se kako među djecom koja doživljavaju nasilje (žrtve i počinitelji žrtve) ima veći udio onih koji imaju ispodprosječan materijalni status, dok među počiniteljima ima više onih koji su iznadprosječnoga

materijalnog statusa u odnosu na ostale skupine djece. Također je vidljivo kako su u 5. razredu počinitelji žrtve češće iznadprosječnog ili ispodprosječnog materijalnog statusa, dok su u 7. razredu OŠ i u 2. razredu SŠ to češće oni ispodprosječnog materijalnog statusa. Neuključena djeca u svim su dobnim skupinama češće od ostalih procjenjivala financijski status svoje obitelji kao prosječan, dok su žrtve u svim dobnim skupinama češće ispodprosječnog materijalnog statusa od djece koja ne doživljavaju nasilje.

Tablica 6. Razlike u udjelu djece različitoga samoprocijenjenoga financijskog statusa obitelji s obzirom na četiri kategorije uključenosti u vršnjačko nasilje u pojedinim dobnim skupinama i na razini cijelog uzorka

		Ispodprosječni financijski status	Prosječni financijski status	Iznadprosječni financijski status	χ^2 (Cramerov V)
5. razred OŠ	neuključeni	66 (8.6%)	597 (77.4%)	108 (14.01%)	$\chi^2=26.72^{**}$ (V=0.11)
	žrtve	26 (17.9%)	95 (65.5%)	24 (16.6%)	
	počinitelji	1 (4.2%)	18 (75.0%)	5 (20.8%)	
	počinitelji-žrtve	17 (21.0%)	48 (59.3%)	16 (19.8%)	
7. razred OŠ	neuključeni	42 (6.4%)	485 (74.3%)	126 (19.3%)	$\chi^2=22.58^{**}$ (V=0.10)
	žrtve	22 (11.8%)	134 (71.7%)	31 (16.6%)	
	počinitelji	8 (11.1%)	44 (61.1%)	20 (27.8%)	
	počinitelji-žrtve	29 (15.7%)	117 (63.2%)	39 (21.1%)	
2. razred SŠ	neuključeni	70 (10.5%)	474 (70.9%)	125 (18.7%)	$\chi^2=24.26^{**}$ (V=0.10)
	žrtve	33 (21.0%)	91 (58.0%)	33 (21.0%)	
	počinitelji	6 (5.2%)	79 (68.7%)	30 (26.1%)	
	počinitelji-žrtve	34 (14.6%)	148 (63.5%)	51 (21.9%)	
Cijeli uzorak	neuključeni	178 (8.5%)	1556 (74.3%)	359 (17.2%)	$\chi^2=62.20^{**}$ (V=0.09)
	žrtve	81 (16.6%)	320 (65.4%)	88 (18.0%)	
	počinitelji	15 (7.1%)	141 (66.8%)	55 (26.1%)	
	počinitelji-žrtve	80 (16.0%)	313 (62.7%)	106 (21.2%)	

** $p < .01$.

U Tablici 7. prikazani su udjeli djece s obzirom na iskustvo doživljavanja određene vrste nasilja u obitelji te uključenost u vršnjačko nasilje. Vidljivo je da manje djece doživljava zlostavljanje u obitelji u odnosu na psihičku agresiju i tjelesno kažnjavanje, gdje se pak radi o ponašanjima koja su barem jednom doživljena od strane velikog broja sudionika. Vezano uz četvrti problem, uočljivo je da su djeca neuključena u vršnjačko nasilje u značajno manjem udjelu u odnosu na ostale skupine bila izložena nasilju u obitelji, i to u svim dobnim skupinama i s obzirom na sve vrste nasilja u obitelji. Također, u većini dobnih skupina i vrsta nasilja u obitelji počinitelji žrtve su skupina u kojoj je bio najveći udio onih koji su imali iskustvo nasilja u obitelji, a slijede ih žrtve te zatim počinitelji. Razlika je između žrtava i počinitelja, koja upućuje na veću izloženost žrtava nasilju u obitelji, najuočljivija kada se radi o doživljavanju psihičkog zlostavljanja u obitelji.

Tablica 7. Razlike u udjelu djece koja su tijekom života doživjela nasilje u obitelji (psihičku agresiju, psihičko zlostavljanje, tjelesno kažnjavanje i tjelesno zlostavljanje) s obzirom na četiri kategorije uključenosti u vršnjačko nasilje u pojedinim dobnim skupinama i na razini cijelog uzorka

Kategorije djece s obzirom na vršnjačko nasilje		Bez prevalencije nasilja u obitelji	S prevalencijom nasilja u obitelji	χ^2 (Cramerov V)	
Psihička agresija	5. razred OŠ	neuključeni	378 (46.6%)	433 (53.4%)	$\chi^2=49.59^{**}$ (V=0.21)
		žrtve	42 (27.5%)	111 (72.5%)	
		počinitelji	10 (41.7%)	14 (58.3%)	
		počinitelji-žrtve	10 (12.3%)	71 (87.7%)	
	7. razred OŠ	neuključeni	206 (31.9%)	440 (68.1%)	$\chi^2=75.05^{**}$ (V=0.26)
		žrtve	27 (14.1%)	164 (85.9%)	
		počinitelji	13 (18.3%)	58 (81.7%)	
		počinitelji-žrtve	8 (4.3%)	180 (95.7%)	
	2. razred SŠ	neuključeni	168 (25.4%)	494 (74.6%)	$\chi^2=64.68^{**}$ (V=0.23)
		žrtve	14 (9.2%)	138 (90.8%)	
		počinitelji	12 (10.3%)	105 (89.7%)	
		počinitelji-žrtve	12 (5.1%)	224 (94.9%)	
Cijeli uzorak	neuključeni	752 (35.5%)	1367 (64.5%)	$\chi^2=229.40^{**}$ (V=0.26)	
	žrtve	83 (16.7%)	413 (83.3%)		
	počinitelji	35 (16.5%)	177 (83.5%)		
	počinitelji-žrtve	30 (5.9%)	475 (94.1%)		
Psihičko zlostavljanje	5. razred OŠ	neuključeni	677 (82.9%)	140 (17.1%)	$\chi^2=39.16^{**}$ (V=0.19)
		žrtve	93 (65.0%)	50 (35.0%)	
		počinitelji	19 (79.2%)	5 (20.8%)	
		počinitelji-žrtve	51 (61.4%)	32 (38.6%)	
	7. razred OŠ	neuključeni	529 (82.7%)	111 (17.3%)	$\chi^2=85.90^{**}$ (V=0.27)
		žrtve	115 (62.8%)	68 (37.2%)	
		počinitelji	51 (71.8%)	20 (28.2%)	
		počinitelji-žrtve	93 (50.8%)	90 (49.2%)	
	2. razred SŠ	neuključeni	524 (78.9%)	140 (21.1%)	$\chi^2=135.43^{**}$ (V=0.34)
		žrtve	57 (39.0%)	89 (61.0%)	
		počinitelji	62 (53.4%)	54 (46.6%)	
		počinitelji-žrtve	112 (48.3%)	120 (51.7%)	
Cijeli uzorak	neuključeni	1730 (81.6%)	391 (18.4%)	$\chi^2=270.17^{**}$ (V=0.28)	
	žrtve	265 (56.1%)	207 (43.9%)		
	počinitelji	132 (62.6%)	79 (37.4%)		
	počinitelji-žrtve	256 (51.4%)	242 (48.6%)		

Tablica 7. - Nastavak

		Kategorije djece s obzirom na vršnjačko nasilje	Bez prevalencije nasilja u obitelji	S prevalencijom nasilja u obitelji	χ^2 (Cramerov V)
Tjelesno kažnjavanje	5. razred OŠ	neuključeni	379 (47.0%)	427 (53.0%)	$\chi^2=23.17^{**}$ (V=0.14)
		žrtve	49 (32.9%)	100 (67.1%)	
		počinitelji	10 (40.0%)	15 (60.0%)	
		počinitelji-žrtve	19 (24.1%)	60 (75.9%)	
	7. razred OŠ	neuključeni	275 (41.5%)	388 (58.5%)	$\chi^2=58.37^{**}$ (V=0.23)
		žrtve	41 (21.7%)	148 (78.3%)	
		počinitelji	16 (22.9%)	54 (77.1%)	
		počinitelji-žrtve	31 (16.7%)	155 (83.3%)	
	2. razred SŠ	neuključeni	237 (35.7%)	426 (64.3%)	$\chi^2=54.83^{**}$ (V=0.21)
		žrtve	23 (15.1%)	129 (84.9%)	
		počinitelji	27 (23.1%)	90 (76.9%)	
		počinitelji-žrtve	34 (14.6%)	199 (85.4%)	
Cijeli uzorak	neuključeni	891 (41.8%)	1241 (58.2%)	$\chi^2=155.98^{**}$ (V=0.21)	
	žrtve	113 (23.1%)	377 (76.9%)		
	počinitelji	53 (25.0%)	159 (75.0%)		
	počinitelji-žrtve	84 (16.9%)	414 (83.1%)		
Tjelesno zlostavljanje	5. razred OŠ	neuključeni	646 (79.2%)	170 (20.8%)	$\chi^2=34.33^{**}$ (V=0.17)
		žrtve	94 (62.3%)	57 (37.7%)	
		počinitelji	17 (68.0%)	8 (32.0%)	
		počinitelji-žrtve	44 (57.1%)	33 (42.9%)	
	7. razred OŠ	neuključeni	492 (75.7%)	158 (24.3%)	$\chi^2=55.35^{**}$ (V=0.22)
		žrtve	109 (59.2%)	75 (40.8%)	
		počinitelji	42 (61.8%)	26 (38.2%)	
		počinitelji-žrtve	89 (48.9%)	93 (51.1%)	
	2. razred SŠ	neuključeni	452 (68.0%)	213 (32.0%)	$\chi^2=50.91^{**}$ (V=0.21)
		žrtve	71 (47.0%)	80 (53.0%)	
		počinitelji	58 (50.0%)	58 (50.0%)	
		počinitelji-žrtve	107 (46.1%)	125 (53.9%)	
Cijeli uzorak	neuključeni	1590 (74.6%)	541 (25.4%)	$\chi^2=164.94^{**}$ (V=0.22)	
	žrtve	274 (56.4%)	212 (43.6%)		
	počinitelji	117 (56.0%)	92 (44.0%)		
	počinitelji-žrtve	240 (48.9%)	251 (51.1%)		

** $p < 0.01$.

Rasprava

Ovo je prvo istraživanje o vršnjačkom nasilju u Hrvatskoj koje je provedeno na nacionalno reprezentativnom uzorku i obuhvatilo je više od 2% djece ciljne dobi. Uključena su djeca u fazama rane i srednje adolescencije. Dobiveni su rezultati djelomično potvrdili hipoteze od kojih se krenulo u istraživanje.

U skladu s očekivanjem, najveći dio djece nije uključen u vršnjačko nasilje. Pokazalo se da djece koja samo čine vršnjačko nasilje, ali ga i ne doživljavaju ima najmanje u uzorku. Postoci koji pokazuju zastupljenost pojedinih kategorija djece u

uzorku uglavnom su u skladu s onima koji su dobiveni u dosadašnjim istraživanjima (npr. Isolan i sur., 2013), odnosno nalaze se unutar očekivanog raspona učestalosti s obzirom na podatke prikazane u uvodu rada. Eventualno bi se kao odstupanje mogao navesti visok postotak počinitelja žrtava u ukupnom uzorku, no i neka su ranija istraživanja pokazala visok udio ove skupine djece (na primjer, u istraživanju Rajhvajn Bulat i Ajduković (2012) taj je postotak bio čak i viši od postotka žrtava). Takav je nalaz u skladu s našim nalazima u istoj dobnoj skupini (srednjoškolci), što dodatno upućuje na važnost proučavanja rezultata u kontekstu dobi sudionika.

Što se dobnih razlika tiče, rezultati su u skladu s očekivanjima, iako su se i ovdje, kao i u ostatku istraživanja, pokazale male veličine učinka, što je u skladu s rezultatima drugih istraživanja (Cook, Williams, Guerra, Kim i Sadek, 2010b). Naime, pokazalo se kako uključenost djece u vršnjačko nasilje raste s dobi, što je u skladu s nalazima da ono prati obrnutu U-krivulju, odnosno da raste u višim razredima osnovne i nižim razredima srednje škole (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014b) nakon čega opada, što nije bilo moguće zahvatiti ovim istraživanjem jer u njemu nisu sudjelovali učenici viših razreda srednje škole, odnosno oni koji već ulaze u fazu kasne adolescencije. Također, iz dobivenih se rezultata može uočiti kako udio počinitelja i počinitelja žrtava vršnjačkog nasilja raste s dobi, dok nakon 7. razreda OŠ opada udio djece koja su isključivo žrtve nasilja, ali ne i njegovi počinitelji. Takav nalaz upućuje na zaključak da djeca s dobi i prelaskom u srednju adolescenciju uče na nasilje koje doživljavaju odgovarati vlastitim nasilnim ponašanjem te da oni koji su u mladoj dobi bili žrtve vršnjačkog nasilja s vremenom prelaze ili u počinitelje ili u počinitelje žrtve. Naravno, da bi se takva pretpostavka potvrdila, trebalo bi provesti longitudinalno istraživanje u kojem bi se ista djeca mogla pratiti tijekom odrastanja da bi se utvrdilo kako se zaista mijenjaju njihove uloge u vršnjačkom nasilju. Također, potrebno je u transverzalna istraživanja uključiti djecu iz više dobnih skupina te većeg raspona dobi kako bi se moglo zahvatiti sve dijelove spomenute obrnute U-krivulje povezanosti dobi i vršnjačkog nasilja i utvrditi kada se točno događaju promjene u njegovoj raširenosti te koliko su one povezane s vrstom nasilja i rodnim razlikama.

Iako je bilo očekivano da će dječaci češće biti počinitelji nasilja, to se potvrdilo samo u subuzorku djece u 7. razredu osnovne škole, dok u preostalim dobnim skupinama razlike nije bilo. Očekivalo se da među žrtvama nasilja neće biti razlike u udjelu dječaka i djevojčica, no pokazalo se da su u 7. razredu OŠ i 2. razredu SŠ djevojčice češće i žrtve i počinitelji žrtve. Iako takvi podaci na prvi pogled odudaraju od nalaza drugih istraživanja, treba uzeti u obzir da se radi o malim veličinama učinka te ovakve nalaze treba gledati i u kontekstu promjena koje se događaju s dobi te korištenog instrumentarija. Naime, prvo što treba uzeti u obzir je da se u prethodnim istraživanjima pokazalo kako fizičko nasilje ranije počinje opadati s dobi u odnosu na verbalno i relacijsko, koja čak i rastu kroz više razrede osnovne i niže razrede srednje škole, te da se pokazalo kako su dječaci skloniji činiti fizičko nasilje, a djevojčice relacijsko. Nadalje, u tumačenju ovih rezultata važan je i raniji nalaz kako

su dječaci počinitelji nasilja i prema djevojčicama i prema dječacima, dok su djevojčice sklonije biti nasilne samo prema drugim djevojčicama. U ovom istraživanju rodne razlike nisu pronađene u 5. razredu osnovne škole, već se one javljaju tek u 7. razredu, gdje dječaci jesu češće počinitelji nasilja, te se dobivena razlika gubi u 2. razredu SS, što jest u skladu s činjenicom da fizičko nasilje ranije počinje opadati s dobi, a ono je upravo vrsta nasilja koju češće čine dječaci. Budući da su djevojčice žrtve nasilja koje čine i dječaci i druge djevojčice, te da relacijsko nasilje u navedenoj dobi raste, njihova veća uključenost u nasilje kao žrtava i počinitelja žrtava ne odudara u potpunosti od nalaza ranijih istraživanja. Pri interpretaciji rezultata svakako treba imati na umu i činjenicu da je fizičko nasilje (koje je učestalije među dječacima) u upitniku bilo zastupljeno tek trima česticama. Radi detaljnije analize rodni razlika izdvojene su čestice koje se odnose na fizičko, verbalno i relacijsko vršnjačko nasilje. Pokazalo se da su dječaci u svim ulogama u većoj mjeri uključeni u fizičko nasilje, što je u skladu s nalazima ranijih istraživanja (npr. Arslan i sur., 2012). Dječaci su također i češće počinitelji i počinitelji žrtve verbalnog nasilja. Ovakav nalaz u skladu je s nekim ranijim istraživanjima u kojima se pokazalo da se dječaci češće koriste direktnim oblicima verbalnog nasilja (npr. Fekkes i sur., 2005), no druga su istraživanja pokazala da spolnih razlika u činjenju verbalnog nasilja nema (npr. Velki i Vrdoljak, 2013). S obzirom na to da Bilić i sur. (2012) navode da su neka istraživanja pokazala i potpuno suprotan nalaz, koji upućuje na češću upotrebu verbalnog nasilja od strane djevojčica, očigledno je da je potrebno provesti dodatna istraživanja te poseban naglasak staviti na analiziranje konkretnog sadržaja čestica u istraživanjima koja su pokazala suprotne rezultate. S druge strane, djevojčice su u većoj mjeri uključene u relacijsko nasilje, što je u skladu s nalazima drugih istraživanja (Bilić i sur., 2012), te je, iako se i dalje radilo o malo vrijednosti, za rodne razlike u ovim česticama dobivena najveća veličina učinka.

U skladu s očekivanjem, pokazalo se kako su sva djeca koja su u vršnjačko nasilje uključena kao ona koja ga doživljavaju od strane druge djece (žrtve i počinitelji žrtve) u većem udjelu bila ispodprosječnog materijalnog statusa u odnosu na neuključenu djecu i počinitelje. Dobivene veličine učinka upućuju na to da se radi o malim efektima i takvi su nalazi u skladu s ranijim istraživanjima (Tippett i Wolke, 2014). Spomenuti autori navode nekoliko mogućih objašnjenja za takve nalaze. Naime, moguće je da su upravo zbog svog niskog SES-a određena djeca mete nasilnog ponašanja ili da zbog manjeg pristupa različitim resursima imaju slabije razvijene socijalne vještine, što ih čini potencijalnim žrtvama. No moguće je i da su ta djeca odrasla u obiteljskoj okolini s više negativnih čimbenika, poput neprimjerenih roditeljskih odgojnih metoda, uključujući tjelesno kažnjavanje i nasilje, zbog čega su u vršnjačkim odnosima podložnija ulozi žrtve i/ili počinitelja. To je u skladu s objašnjenjima da socioekonomski problemi povećavaju roditeljski stres, koji pak dovodi do različitih obiteljskih problema, uključujući nasilje između roditelja i prema djeci (Velki, 2012). Nadalje, unatoč očekivanju da se počinitelji nasilja po financijskom statusu svojih obitelji neće razlikovati od neuključene djece, pokazalo se da djeca iz te skupine češće procjenjuju materijalni status svoje obitelji

iznadprosječnim (iako se radi o maloj veličini učinka). Budući da je metaanaliza ranijih istraživanja koja su se bavila pitanjem povezanost SES-a i vršnjačkog nasilja pokazala da je ona vrlo slaba i u suprotnom smjeru od dobivenog kada se radi o činjenju vršnjačkog nasilja (Tippett i Wolke, 2014), ovakvi rezultati nisu bili očekivani. Kako se pokazalo da razlika postoji između počinitelja i djece koja doživljavaju vršnjačko nasilje, kao moguće objašnjenje javlja se mogućnost da je upravo doživljaj obiteljskog financijskog statusa jedan od povoda na temelju kojih djeca iz imućnijih obitelji vrše nasilje nad onima iz obitelji s lošijim financijskim mogućnostima. U skladu je s tim objašnjenjem i činjenica da su neuključena djeca češće od ostalih skupina među onima koji financijski status svoje obitelji procjenjuju kao prosječan te time ni na koji način ne odstupaju od većine svojih vršnjaka. Ipak, za ovakve bi zaključke trebalo provesti istraživanje koje bi bilo usmjereno isključivo na ovu povezanost, kako bi se ona mogla dublje i detaljnije ispitati. Također, treba napomenuti kako je u ovom istraživanju SES operacionaliziran samo kao procjena financijskog statusa obitelji te bi trebalo uključiti i druge indikatore, kao što su obrazovni status roditelja, njihova zaposlenost te indikatore koji bi obuhvatili procjenu njihove društvene moći, što je jedan od važnih elemenata SES-a.

Posljednji se problem istraživanja odnosio na povezanost uključenosti u vršnjačko nasilje i iskustva doživljavanja nasilja u obitelji te je bila postavljena hipoteza da će sve skupine djece uključene u vršnjačko nasilje iskazivati veću prevalenciju doživljavanja nasilja u obitelji (psihičke agresije, psihičkog zlostavljanja, tjelesnog kažnjavanja i tjelesnog zlostavljanja) od djece koja nisu uključena u vršnjačko nasilje. Takva se pretpostavka i potvrdila te su dobivene značajne razlike i na razini cijelog uzorka i u pojedinim dobnim skupinama. Naime, djeca neuključena u vršnjačko nasilje u značajno su manjem udjelu bila izložena nasilju u obitelji u usporedbi s ostalim skupinama, neovisno o kojoj se vrsti nasilja radilo. Također, većinom se pokazalo da je među počiniteljima žrtvama bio najveći udio onih koji su imali iskustvo nasilja u obitelji te da nakon njih slijede žrtve, a zatim počinitelji. To upućuje na zaključak da djeca koja kod kuće doživljavaju nasilje na taj način uče biti žrtve takvog nasilja, ali i da uče da je nasilno ponašanje općenito prihvatljiv oblik komunikacije te ga neki od njih i sami koriste prilikom interakcije sa svojim vršnjacima. Iako su se veličine učinka kretale oko .20, što predstavlja mali efekt, može se uočiti kako su za psihičke oblike nasilja bile veće od onih za tjelesne te da je najveća veličina učinka dobivena kada se radilo o psihičkom zlostavljanju, gdje je ona čak i dostizala umjerenu veličinu efekta. To upućuje na potrebu za većim fokusom upravo na emocionalne oblike nasilja u budućim istraživanjima, ali i intervencijskim i preventivnim programima. Svakako treba spomenuti i da podaci upućuju na visoku prevalenciju "blažih" oblika nasilja u obitelji (psihičke agresije i tjelesnog kažnjavanja), odnosno na to da je većina djece u uzorku tijekom života doživjela barem jedno ponašanje iz svake od tih kategorija. Navedeno upozorava na potrebu za osvještavanjem roditelja o posljedicama takvih postupaka za djecu i prevencijom svih oblika nasilja u obitelji.

Dobiveni su rezultati u skladu s ranijim istraživanjima (npr. Bowes i sur., 2009; Duncan, 1999; Ensor i sur., 2010; Lereya i sur., 2013; Shields i Cicchetti, 2001; Wolke i Samara, 2004) te međugeneracijskim prijenosom nasilja i teorijom socijalnog učenja. Ono što ipak treba spomenuti je da su i neka djeca neuključena u nasilje doživjela nasilje u obitelji te bi dodatno trebalo proučiti koji su to zaštitni čimbenici bili prisutni i doveli do toga da oni ne sudjeluju u vršnjačkom nasilju. Nadalje, u daljnjim bi istraživanjima trebalo ispitati što dovodi do toga da neka djeca iz nasilja koje doživljavaju u obitelji uče da nasilje trebaju trpjeti u ulozi žrtve, a druga da takvo nasilje i sami trebaju koristiti u odnosima s vršnjacima, dok neki pak u nasilju sudjeluju i kao počinitelji i kao žrtve. Naime, obiteljsko je nasilje jedna od varijabli koja predstavlja zajednički prediktor za različite uloge u vršnjačkom nasilju, što upućuje na to da one imaju zajedničku etiologiju koja, kroz različite razvojne procese, dovodi do različitih ishoda (Cook i sur., 2010b). Takvo bi istraživanje svakako produbilo razumijevanje mogućih uzroka vršnjačkog nasilja među djecom i mladima. Naravno, treba uzeti u obzir kako se na temelju ovih rezultata ne može govoriti o uzročno-posljedičnim odnosima i kako su moguća i alternativna objašnjenja za dobivene nalaze. Na primjer, moguće je da djeca koja sudjeluju u vršnjačkom nasilju imaju teži temperament, da su manje osjetljiva na socijalne znakove u okolini ili da u većoj mjeri iskazuju neprimjerena ponašanja, zbog čega roditelji češće pribjegavaju nasilnim odgojnim postupcima, a i vršnjaci na njih lošije reagiraju, zbog čega postaju žrtve ili i sami koriste nasilna ponašanja.

Ono što je očigledno iz rezultata ovog istraživanja jest da su u području vršnjačkog nasilja potrebna longitudinalna istraživanja gdje bi se bolje mogao pratiti razvoj takvog ponašanja kroz vrijeme te koja bi obuhvatila što više područja djetetovog života, kako bi se istražilo što više mogućih rizičnih i zaštitnih čimbenika, ali i posljedica koje se javljaju zbog sudjelovanja u vršnjačkom nasilju. Nadalje, mjerni instrumenti koji ispituju vršnjačko nasilje trebaju se dalje razvijati kako bi se obuhvatile promjene koje se događaju u novim generacijama djece i mladih (poput elektroničkoga vršnjačkog nasilja) te kako bi se uključili i ostali kriteriji osim repetitivnosti i trajanja u vremenu za nazivanje nekog ponašanja vršnjačkim zlostavljanjem i njegova proučavanja (namjera nanošenja štete i nerazmjer moći između počinitelja i žrtve).

Ograničenja i prednosti provedenog istraživanja

Kao jedno od ograničenja ovog istraživanja može se navesti upravo upitnik koji je korišten za njegovu provedbu. Naime, upitnikom je obuhvaćen relativno malen broj čestica koje se odnose na fizičko nasilje, što je vjerojatno uzrok neočekivanim rodnim razlikama dobivenim na ukupnom rezultatu. Iako je prednost upitnika u tome što u relativno malom broju čestica obuhvaća različite vrste nasilja, neke su zastupljene tek jednom česticom, što onemogućava detaljniju analizu prikupljenih podataka. Za daljnji razvitak mjernih instrumenata u ovom području svakako bi bilo važno razmisliti o posljedicama uključivanja različitih vrsta nasilnih ponašanja u

upitnike na njegov ukupni rezultat. Na primjer, velik broj upitnika uključuje mnogo čestica koje se odnose na fizičko nasilje, a kako se radi o ponašanjima koja su rjeđa od verbalnog i relacijskog nasilja, pitanje je odražavaju li ukupni rezultati tih istraživanja stvarno stanje stvari. Također, udio čestica koje se odnose na pojedine vrste nasilja može dovesti do različitih rezultata vezanih uz rodne razlike u ukupnom vršnjačkom nasilju. Stoga se može zaključiti kako bi odvojeno proučavanje pojedinih vrsta nasilja vjerojatno dovelo do točnijih i preciznijih rezultata.

Nadalje, u ovom su istraživanju podaci prikupljeni isključivo samoprocjenom sudionika te bi, zbog utjecaja davanja socijalno poželjnih odgovora, procjene druge djece, nastavnika ili roditelja mogle dati bolju sliku stvarnog stanja. Također, ispitivanje svjedočenja nasilju, odnosno istraživanje osobina i iskustava djece koja u nasilju ne sudjeluju, ali mu svjedoče, omogućila bi detaljnije razumijevanje konteksta u kojem se ono događa.

Budući da su u ovom istraživanju dobivene male razine učinaka za gotovo sve korištene varijable, a i da su ranija istraživanja pokazala kako su vršnjačke varijable, poput prihvaćenosti i socijalnog statusa, posebno značajne za objašnjavanje vršnjačkog nasilja (npr. Velki i Vrdoljak, 2013), buduća bi ih istraživanja svakako trebala obuhvatiti kako bi se dobio precizniji pregled svih relevantnih čimbenika.

Glavna prednost ovog istraživanja jest da se radi o podacima prikupljenim probabilističkim uzorkovanjem na nacionalno reprezentativnom uzorku, što omogućuje zaključivanje o raširenosti vršnjačkog nasilja u Hrvatskoj te zbog toga može poslužiti, za razliku od dosadašnjih istraživanja na prigodnim uzorcima, kao osnovica za daljnje praćenje promjena u nasilnom ponašanju djece i učinaka provedenih programa. Tako su Modecki i sur. (2014) na temelju rezultata metaanalize istraživanja u ovom području naglasili upravo potrebu za provođenjem daljnjih istraživanja na probabilističkim, a ne prigodnim uzorcima. Dodatnu važnost daje ispitivanje povezanosti vršnjačkog s obiteljskim nasiljem, koja može biti od posebnog značaja za planiranje intervencija i preventivskih aktivnosti. Naime, Cook i sur. (2010b) u svojoj metaanalizi naglašavaju važnost ispitivanja različitih prediktora vršnjačkog nasilja, a posebno onih vezanih uz okolinu pojedinca, u svrhu povećanja učinkovitosti postojećih programa. Vezano uz nasilje u obitelji kao jedan od nedostataka ranijih istraživanja Velki (2012) navodi nedostatak razlikovanja između kažnjavanja i zlostavljanja, o čemu se u ovom istraživanju vodilo računa. U daljnjim bi istraživanjima trebalo ispitati odvojeno ulogu majčina i očeva nasilnog ponašanja, no zbog korištenog instrumentarija to ovdje nije bilo moguće učiniti.

Literatura

- Ajduković, M. i Ogresta, J. (2010). Što možemo naučiti iz analize radova i istraživanja o nasilju nad djecom u obitelji objavljenih u Hrvatskoj od 1985. do 2009. godine? *Dijete i društvo: Časopis za promicanje prava djeteta*, 12(1/2), 41-66.
- Ajduković, M., Rajter, M., Sušac, N. i Delale, E.A. (2011). *Procjena intenziteta nasilnosti roditeljskih ponašanja: Metodološki doprinos konceptualizaciji nasilja nad djecom*. Rad izložen na konferenciji Međunarodni naučno-stručni skup: Savremeni trendovi u psihologiji, Novi Sad, Srbija, 13.-16. listopada 2011.
- Ajduković, M., Rimac, I., Rajter, M. i Sušac, N. (2012). Epidemiološko istraživanje prevalencije i incidencije nasilja nad djecom u obitelji u Hrvatskoj. *Ljetopis socijalnog rada*, 19(3), 367-412.
- Arslan, S., Hallett, V., Akkas, E. i Akkas, O.A. (2012). Bullying and victimization among Turkish children and adolescents: Examining prevalence and associated health symptoms. *European Journal of Pediatrics*, 171(10), 1549-1557.
- Baldry, A.C. (2003). Bullying in schools and exposure to domestic violence. *Child Abuse & Neglect*, 27(7), 713-732.
- Bilić, V., Buljan Flander, G. i Hrpka, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Bowes, L., Arseneault, L., Maughan, B., Taylor, A., Caspi, A. i Moffitt, T.E. (2009). School, neighborhood, and family factors are associated with children's bullying involvement: A nationally representative longitudinal study. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 48(5), 545-553.
- Buljan Flander, G. (ur.) (2010). *Nasilje među djecom*. Zagreb: Grad Zagreb, Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba.
- Coloroso, B. (2004). *Nasilnik, žrtva i promatrač*. Zagreb: Bios.
- Cook, C.R., Williams, K.R., Guerra, N. i Kim, T.E. (2010a). Variability in the prevalence of bullying and victimization: A cross-national and methodological analysis. U: S.R. Jimerson, S.M. Swearer i D.L. Espelage (Ur.), *Handbook of bullying in schools: An international perspective* (str. 347-362). New York: Routledge, Taylor & Francis.
- Cook, C.R., Williams, K.R., Guerra, N., Kim, T.E. i Sadek, S. (2010b). Predictors of bullying and victimization in childhood and adolescence: A meta-analytic investigation. *School Psychology Quarterly*, 25(2), 65-83.
- Duncan, R.D. (1999). Peer and sibling aggression: An investigation of intra- and extra familial bullying. *Journal of Interpersonal Violence*, 14(8), 871-886.
- Ensor, R., Marks, A., Jacobs, L. i Hughes, C. (2010). Trajectories of antisocial behaviour towards siblings predict antisocial behaviour towards peers. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 51(11), 1208-1216.

- Fekkes, M., Pijpers, F.I.M. i Verloove-Vanhorick, S.P. (2005). Bullying: Who does what, when and where? Involvement of children, teachers and parents in bullying behavior. *Health Education Research*, 20(1), 81-91.
- Franklin, C.A. i Kercher, G.A. (2012). The intergenerational transmission of intimate partner violence: Differentiating correlates in a random community sample. *Journal of Family Violence*, 27(3), 187-199.
- Hemphill, S.A., Tollit, M. i Kotevski, A. (2012). Rates of bullying perpetration and victimisation: A longitudinal study of secondary school students in Victoria, Australia. *Pastoral Care in Education*, 30(2), 99-112.
- Isolan, L., Salum, G.A., Osowski, A.T., Zottis, G.H. i Manfro, G.G. (2013) Victims and bully-victims but not bullies are groups associated with anxiety symptomatology among Brazilian children and adolescents. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 22(10), 641-648.
- Jansen, D.E., Veenstra, R., Ormel, J., Verhulst, F.C. i Reijneveld, S.A. (2011). Early risk factors for being a bully, victim, or bully/victim in late elementary and early secondary education. The longitudinal TRAILS study. *BMC Public Health*, 11(4), 440-446.
- Juvonen, J., Graham, S. i Schuster, M.A. (2003). Bullying among young adolescents: The strong, the weak, and the troubled. *Pediatrics*, 112(6), 1231-1237.
- Knous-Westfall, H.M., Ehrensaft, M.K., MacDonell, K.W. i Cohen, P. (2012). Parental intimate partner violence, parenting practices, and adolescent peer bullying: A prospective study. *Journal of Child and Family Studies*, 21(5), 754-766.
- Lereya, S.T., Samara, M. i Wolke, D. (2013). Parenting behavior and the risk of becoming a victim and a bully/victim: A meta-analysis study. *Child Abuse and Neglect*, 37(12), 1091-1108.
- Magklara, K., Skapinakis, P., Gkatsa, T., Bellos, S., Araya, R., Stylianidis, S. i Mavreas, V. (2012). Bullying behaviour in schools, socioeconomic position and psychiatric morbidity: A cross sectional study in late adolescents in Greece. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 6(1), 8-20.
- Marušić, I. i Pavin Ivanec, T. (2008). Praćenje vršnjačkog nasilja u osnovnim školama: Spolne razlike u učestalosti i vrstama nasilnog ponašanja. *Ljetopis socijalnog rada*, 15(1), 5-19.
- Modecki, K.L., Minchin, J., Harbaugh, A.G., Guerra, N.G. i Runions, K.C. (2014). Bullying prevalence across contexts: A meta-analysis measuring cyber and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health*, 55(5), 602-611.
- Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi*. Zagreb: Školska knjiga.
- Ortega, R., Elipe, P., Mora-Merchán, J.A., Genta, M.L., Brighi, A., Guarini, A., Smith, P.K., Thompson, F. i Tippett, N. (2012). The emotional impact of bullying and cyberbullying on victims: A European cross-national study. *Aggressive Behavior*, 38(5), 342-356.
- Pregrad, J. (2007). *Projekt "Za sigurno i poticajno okruženje u školama"*. Priručnik. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku.

- Rajhvajn Bulat, L. i Ajduković, M. (2012). Obiteljske i psihosocijalne odrednice vršnjačkoga nasilja među mladima. *Psihologijske teme*, 21(1), 167-194.
- Scheithauer, H., Hayer, T., Petermann, F. i Jugert, G. (2006). Physical, verbal, and relational forms of bullying among German students: Age trends, gender differences, and correlates. *Aggressive Behavior*, 32(3), 261-275.
- Sesar, K. i Sesar, D. (2013). Povezanost vršnjačkoga zlostavljanja i psiholoških poteškoća: Prospektivno istraživanje. *Društvena istraživanja*, 22(1), 79-100.
- Shields, A. i Cicchetti, D. (2001). Parental maltreatment and emotion dysregulation as risk factors for bullying and victimization in middle childhood. *Journal of Clinical Child Psychology*, 30(3), 349-363.
- Smith, P.K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. i Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376-385.
- Smokowski, P.R. i Holland Kopasz, K. (2005). Bullying in school: An overview of types, effects, family characteristics, and intervention strategies. *Children & Schools*, 27(2), 101-109.
- Sušac, N., Rimac, I. i Ajduković, M. (2012). *Epidemiološko istraživanje nasilja među djecom*. Rad izložen na nacionalnoj konferenciji Raširenost nasilja nad djecom u obitelji i među vršnjacima, Zagreb, Hrvatska, 22. i 23. ožujak, 2012.
- Tippett, N. i Wolke, D. (2014). Socioeconomic status and bullying: A meta-analysis. *American Journal of Public Health*, 104(6), 48-59.
- Undheim, A.M. i Sund, A.M. (2010). Prevalence of bullying and aggressive behavior and their relationship to mental health problems among 12- to 15-year-old Norwegian adolescents. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 19(11), 803-811.
- Velki, T. (2012). Uloga nekih obiteljskih čimbenika u pojavi nasilja među djecom. *Psihologijske teme*, 21(1), 29-60.
- Velki, T. i Kuterovac Jagodić, G. (2014a). Different measurement approaches as sources of differences in data on the prevalence of peer violence. *Društvena istraživanja*, 23(2), 259-281.
- Velki, T. i Kuterovac Jagodić, G. (2014b). Individualni i kontekstualni činitelji dječjega nasilničkoga ponašanja prema vršnjacima. *Ljetopis socijalnog rada*, 21(1), 33-64.
- Velki, T. i Vrdoljak, G. (2013). Uloga nekih vršnjačkih i školskih varijabli u predviđanju vršnjačkoga nasilnog ponašanja. *Društvena istraživanja*, 22(1), 101-120.
- Wolke, D. i Samara, M.M. (2004). Bullied by siblings: Association with peer victimisation and behaviour problems in Israeli lower secondary school children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(5), 1015-1029.
- Zolotor, A.J., Runyan, D.K., Dunne, M.P., Jian, D., Petrus H.R., Ramirez, C., Volkova, E., Deb, S., Lidchi, V., Muhammad, T. i Isaeva, O. (2009). ISPCAN Child abuse screening tool children's version (ICAST-C): Instrument development and multi-national pilot testing. *Child Abuse & Neglect*, 33(11), 833-841.

The Frequency of Peer Violence with Respect to Characteristics of Adolescents and Experienced Violence in the Family

Abstract

This paper presents the results of the first survey of peer violence conducted in Croatia on a nationally representative sample. The aim of this study was to examine the presence of peer violence and characteristics of children who are involved in such violence in various ways. Special attention was given to the experience of domestic violence and its relationship to their involvement in bullying. The study included 3.470 children aged 11, 13 and 16 (fifth and seventh grade of primary and second grade of secondary school). The results showed that 64.1% of children are not involved in peer violence, 14.8% of them are victims, 6.3% perpetrators, and 14.8% are both victims and perpetrators. Peer violence increases with age when it comes to the number of pupils involved as perpetrators and victims-perpetrators, while the proportion of victims decreases after the seventh grade. Girls are more often victims and victims-perpetrators and are more involved in relational violence, while boys are more often involved in physical and verbal violence. There is a greater proportion of those who have below-average financial status in all groups of children who experience violence, while the perpetrators are more often children from families with an above-average financial status. The percentage of children who have experienced violence in the family is the smallest among children not involved in bullying and largest among victims-perpetrators. These results are discussed in the context of the findings of earlier research studies and potential risk factors for the involvement of children in peer violence.

Keywords: peer violence, domestic violence, gender differences, financial status

Frecuencia del acoso escolar y su relación con las características de adolescentes y violencia sufrida en el entorno familiar

Resumen

En el trabajo se han expuesto resultados de la primera investigación en Croacia sobre el acoso escolar en la muestra nacional representativa. El objetivo del trabajo fue examinar la difusión del acoso escolar y las características de los niños que de una u otra manera participan en esta violencia. Atención especial se prestó a la percepción de la violencia en el entorno familiar y su relación con el acoso escolar. En la investigación participaron 3470 niños a la edad de 11, 13 y 16 años (Vª y VIIª clase del colegio y IIª clase de la escuela secundaria). Resultó que el 64,1% de los niños no estaban incluidos en el acoso escolar, el 14,8% eran víctimas, el 6,3% autores y el 14,8% autores-víctimas. El acoso escolar aumenta con la edad cuando se trata del número de alumnos que son autores o tanto autores como víctimas, mientras que el porcentaje de las víctimas del acoso escolar disminuye después de la VIIª clase del colegio. Las niñas son mayormente víctimas y autores-víctimas y en mayor proporción participan en la violencia relacional, mientras que los niños están más incluidos en la violencia física y verbal. En todos los grupos de niños que sufren violencia son más numerosos aquellos que tienen una situación económica por debajo del promedio, y los autores son más a menudo niños de las familias de una situación económica por encima del promedio. Entre los niños no incluidos en el acoso escolar los menos numerosos son aquellos que durante la vida eran expuestos a la violencia en el entorno familiar, mientras que los más numerosos están en el grupo de autores-víctimas del acoso escolar. Los resultados expuestos se han discutido en el contexto de hallazgos de investigaciones previas y factores de riesgo potenciales para la participación de los niños en el acoso escolar.

Palabras claves: acoso escolar, violencia en el entorno familiar, diferencias de género, situación económica

Primljeno: 28.04.2015.